

“Ўзметкомбинат” АЖ
КОМПЛАЕНС ХИЗМАТИ

ПОРАХЎРЛИК ПРЕДМЕТИ
МАВЗУСИГА ОИД
ЎҚУВ ҚЎЛЛАНМАСИ

XXI асрнинг бошларига келиб коррупция, унга қарши курашиш барча давлатлар учун умумий характер касб эта бошлади ва Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг 8 - Конгресси қарорида таъкидланганидек глобал муаммога айланиб улгурди. У турли шаклларда намоён бўлиб, давлат бошқарув органларининг барча тармоқларига сингиб боради ва энг хилма хил ижтимоий муносабатларга таъсир қилади. Коррупция қонунлар ижросига катта тўсиқ бўлади ва давлатни ислоҳ қилишга йўл қўймайди.

Коррупция ҳар қандай шароитга мослашишда юқори хусусиятга эга бўлиб, унинг турлари мунтазам равишда ўзгариб ва такомиллашиб боради.

Коррупцияга қарши курашиш давлат сиёсати ва Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятининг устувор йўналишларидан биридир.

Коррупция муаммолари билан шуғулланувчи **“Transparency International”** ташкилотининг маълумотларига кўра, айти дамда дунёда кўплаб жиноятларга сабаб бўлаётган нафс балоси, яъни коррупция ва порахўрлик натижасида йилига **1 триллион** доллардан ортиқ маблағ жиноий тарзда ўзлаштирилган.

Коррупция характеридаги жиноятлар ичида классик шаклга эга бўлган **“пора”** олиш, олиш беришда воситачилик қилиш **“порахўрлик жиноятлари”** тушунчаси билан бирлаштирилган бўлиб, у ички коррупциянинг марказий бўғинига айланган.

“Порахўрлик” бошқа аксарият жиноятлардан фарқли ўлароқ камида иккита жиноят субъекти (пора олувчи ва пора берувчи ёки пора берувчи ва воситачи) нинг албатта мавжудлигини назарда тутди. Бошқача айтганда, бу бир бутун жиноятда бир неча субъектларнинг жиноий фаолияти ягона жиноий мақсад билан бирлашади ва бир бирини ўзаро тўлдиради.

Бу жиноятларнинг ҳар бири бошқасиз мавжуд бўла олмайди, чунки **“пора берувчи бўлмаса, пора олувчи бўлмайди”** ва айнан шу тарзда **“пора берилмаса – пора олинмайди”**.

Пора олиш коррупциявий жиноятлар ичида мансабдор шахсларнинг жиноий хатти ҳаракатлари ичида энг хавфли **“профессионал”** саналган шаклларидан биридир. Унинг яна бир хавфли аҳамияти шундаки, у бошқа оғир жиноятлар билан бевосита боғлиқ бўлади. Ўтказилга ҳисоб китобларга кўра дунё миқёсида порахўрлик жиноятлари латентлиги юқори бўлган жиноятлар тоифасига кириб, содир этилаётган коррупцияга оид жиноятларнинг бор йўғи атига 4 – 5 фоизи аниқланиб, бу борада ўтказилган ижтимоий сўровларда қатнашган фуқароларнинг 25 фоизи коррупцияни салбий ижтимоий ҳодиса сифатида эътироф этмасликлари аниқланган.

Юртимизда мансабдор шахсларининг зиммасидаги вазифа ва функцияларни бажаришда юзага келадиган пора олиш беришга оид хавф хатарларни баҳолаш тизимини такомиллаштириш ҳамда давлат хизматларига шаффофлик ва ҳалоллик стандарларини жорий этиш, бюрократик тўсиқларни бартаф этиш йўналишида ишларни амалга оширилмоқда.

Ушбу лойиҳаларни ижросини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг **“Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”** ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 майдаги **“Ўзбекистон**

Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора тадбирлари тўғрисида” ПФ 5729-сонли, 2020 29 июндаги **“Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимининг такомиллаштириш бўйича қўшимча чора – тадбирлар тўғрисида”** ПФ – 6013 – сонли Фармонлари қабул қилинган.

Инсонпарвар ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамиятини шакллантиришда порахўрлик ҳамда у билан боғлиқ бўлган жиноятларнинг олдини олиш, қўзғатилган жиноят ишлари бўйича исботланиши лозим бўлган барча ҳолатларни синчковлик билан, ҳар томонлама, тўла ва холисона текшириб чиқиш жиноятини фош этишда алоҳида аҳамият касб этади. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ – 4947 –сонли **“Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”** ги Фармонида қонун устуворлигини таъминлаш ва суд ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилишнинг устувор йўналишларидан бири бўлган жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш тизимини такомиллаштириш бўйича коррупцияга қарши курашишнинг ташкилий ҳуқуқий механизмларини такомиллаштириш ва коррупцияга қарши курашиш тадбирларининг самарадорлигини оширишга алоҳида эътибор қаратилган.

Пора олиш жинояти ва уни содир этилишининг айрим масалалари

Порахўрлик бошқарув органлари фаолияти тартибига қарши қаратилган уч мустақил мансаб жиноятлари – пора олиш, пора бериш ва пора олиш беришда воситачилик қилишни ўз ичига оладиган атамадир. Санаб ўтилган ҳар бир тажовуз **ЖК 210 – 212** – моддаларида назарда тутилган жиноятлар билан боғлиқ бўлмаган ҳолда содир этилиши мумкин эмас. Улар бир бири билан шу даражада боғлиқ бўладики, пора олиш фактининг мавжуд эмаслиги пора бериш фактини ҳам истисно этади.

Пора олиш жинояти ҳокимият ва бошқарув асосларини емирадиган, унинг халқ олдидаги обрўсига путур етказадиган, таъсир кучига шубҳа уйғотадиган, иқтисодиётни ривожига кескин тўсиқ бўладиган ва рақобат муҳитини синдирадиган, фуқароларнинг қонуний ҳуқуқий ва манфаатларига дахл қиладиган хавфли жинойи ҳодисанинг нисбатан кўп тарқалган ва ўзига хос ҳодисаси ҳисобланади.

Пора олиш жинояти ҳуқуқшунос олимлар томонидан - “пора олиш бу иккита мажбурий жиноятдан иборат элементлар (ҳаракат) пора олиш ва бериш алоҳида мустақил жиноят таркибини ташкил этмасдан, балки бир бирига чамбарчас боғлиқ бўлган ажралмас жиноятлардир” дея таърифланади.

Порахўрлик бўйича илмий изланиш олиб борган ҳуқуқшунос олим Р.Зуфаров “пора олиш – мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган ҳаракатларни пора бераётган шахснинг манфаатларини кўзлаб муайян ҳаракатни кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига, ёхуд ўз мансуб мавқеига кўра бундай ҳаракатларга (ҳаракатсизликка) кўмаклашгани, шунингдек, умумий ҳомийлик ёки бепарволик қилганлиги учун шахсан ёки воситачи орқали, қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар олиши ёки мулкий наф кўриши” деб таъриф берган.

Хорижий давлатлар жиноят кодексларида пора олиш жиноятига турлича таърифлар берилганига гуврҳ бўлишимиз мумкин.

Хусусан, Россия Жиноят кодекси 290 - моддасида пора олиш - мансабдор шахс, хорижий мансабдор шахс ёки халқаро ташкилотнинг мансабдор шахси шахсан ёки воситачи орқали пул, қимматбаҳо қоғоз, бошқа мол мулк ёки мол мулк кўринишидаги хизматлар кўрсатиш, мулкий ҳуқуқларни бериш кўринишидаги порани пора берган шахс ёки учинчи шахсларнинг манфаатларини кўзлаб муайян ҳаракат (ҳаракатсизлик) ни амалга ошириш бўйича мансаб мавқеига эга бўлса, шунингдек, хизматдаги умумий ҳомийлик ва келишув деб таърифланган.

Қозоғистон Республикаси Жиноят кодексининг 366 – моддасида давлат вазифаларини бажараётган шахс ёки унга тенглаштирилган шахс, ёхуд масъул давлат лавозимини эгаллаган шахс, шунингдек, чет давлат ёки халқаро ташкилотнинг мансабдор шахси шахсан ўзи ёки воситачи орқали пул, қимматли қоғозлар ва бошқа мол – мулк шаклидаги порани пора берувчи ёки унинг вакили бўлган шахсларнинг манфаатларини кўзлаб ўзининг хизмат ваколатларига кирадиган муайян ҳаракат (ҳаракатсизлик) ни бажариш, шунингдек умумий ҳомийлик ва келишувга эришиши пора олиш жинояти таркибини ташкил этиши белгиланган.

Юридик энциклопедияда “пора олиш - мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни пора бераётган шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига шахсан ўзи ёки воситачи орқали қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар олиши ёхуд мулкий наф кўриши” деб таъриф берилган.

Амалдаги қонунчиликка кўра, Ўзбекистон Республикаси ЖК нинг 210 – моддаси 1 – қисми диспозицияси тасвирловчи бўлиб, унда пора олиш жиноятининг тавсифи берилган. Унга кўра, пора олиш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни пора бераётган шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига шахсан ўзи ёки воситачи орқали қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар олиши ёхуд мулкий манфаатдор бўлишидир.

Ушбу берилган таърифдан келиб чиқиб, пора олиш жинояти тушунчасидан қуйидагича тавсифлаш мумкин:

Давлат органи давлат ўз вазифаларини амалга ошириш ваколатини берган фуқаро ёки фуқаролар жамоаси. Давлат органига давлат ҳокимияти ваколатлари берилади, у белгиланган тартибда тузилади ва фаолият кўрсатади, давлат органларининг ягона тизимида ўз ўрнини эгаллайди – дея таъриф берилган;

Давлат иштирокидаги ташкилот – устав фондида давлат улуши мавжуд бўлган тижорат ташкилоти ёхуд тўлиқ қисман давлат органи томонидан ташкил этилган ёки таъсис этилган нотижорат ташкилоти;

Мансабдор шахс доимий, вақтинча ёки махсус ваколат бўйича тайинланадиган ёки сайланадиган, ҳокимият вакили вазифаларини бажарадиган ёхуд давлат органларида, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларида, мулк

шаклидан қатъий назар, корхоналарда муассасаларда, ташкилотларда ташкилий бошқарув, маъмурий хўжалик вазифаларини амалга оширишда ва юридик аҳамиятга эга ҳаракатларини содир этишга ваколат берилган шахс, худди шунингдек халқаро ташкилотда ёхуд чет давлатнинг қонун чиқарувчи, ижро этувчи, маъмурий ёки суд органида мазкур вазифаларни амалга оширувчи шахс;

Хизмат мавқеидан фойдаланиш - кенг маънода, шахснинг ўз хизмат кирувчи ваколатлари, мажбуриятларини бузишда ифодаланади. Шунингдек, мансабдор шахс томонидан ўз хизмат мавқеидан фойдаланиш деганда, нафақат мансабдор шахс ваколатига кирадиган ҳаракатларни содир этиш, балки пора берувчи манфаатларида бошқа мансабдор шахсларга таъсир этиш орқали уларнинг ваколатларидан фойдаланган ҳолда муайян ҳаракатлар содир этиш ҳам тушунилади;

Қонунга хилоф фаолиятини у ёки бу ташкилот доирасида хизмат фаолиятини амалга ошириш доирасида тўғридан тўғри тақиқланган ёки номақбул деб белгиланган қилмишлар ташкил этади.

Мазкур жиноятда порани қонунга хилоф эканлигини билгани ҳолда мансабдор шахс ўз мансаб мавқеидан фойдаланган ҳолда бажариши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни бажарганлиги ёхуд бажармаганлиги учун олади. Жиноятни квалификация қилишда мансабдор шахснинг моддий қимматликларни қачон олгани, яъни – пора бераётган шахс манфаатларини кўзлаб муайян ҳаракатни содир этишидан олдин ёки кейин олганлиги аҳамиятга эга эмас.

Хўш, нима учун мансабдор шахслар пора олади?

Россиялик психотерапевт, психолог, доцент, психология фанлари номзоди Рамиль Гарифуллин ўтказган илмий тадқиқот натижаларига кўра, **пораманиянинг** 4 та босқичи ажратилар экан.

1 – босқич: умрида бир марта пора олиш ва буни бошқа такрорламаслик, ҳатто унутиб юбориш. Бу босқич кўпчиликни бошидан ўтган бўлади, бу ишларнинг ёқимсиз белгиларини сезганлар шу босқичдан бошқа босқичга ўтишмайди;

2 – босқич: 1-босқичдан бемалол ёқимсиз ҳолатга тушмаганлар кейинги босқичда **пораманларга** айланишади. Порахўр кейинги поар олиш ҳақидаги образларни хаёлида айлантиради, пора олиш жараёнини қўмсайди, яъни обсессив фикрлар пайдо бўлади. Энди унга маслаҳатлар қор қилмайди. Омадим чопган дея, кейинги дозани олишга интилаверади ва бунинг учун ўлжасини актив равишда излайди;

3-босқич: пора олмаса, аҳволининг ёмонлашиш, яъни депрессив синдром белгилари (эрталабдан ёмон кайфият, уйқу бузилиши, қадриятларнинг ўзгариб кетиши, аввалларихурсанд бўладигансабаблардан лаззат топа олмаслик) намоён бўла бошлайди. Приоритетида фақат сохта қадрият сифатида пора олиш допинги қолади. Бу босқичда турғун даврийлик юзага келиб, поар берадиган ўлжаларни қидириш ва самарадор коррупцион схемалар ишлаб чиқилади;

4-босқич: доимий пора оқимида яшаб, реалликдан ажралиб қолади. Порасиз ҳаётни тасаввур эта олмайди, аммо олаётган пора миқдори ошиб бораверсада, аввалгидек эйфория топа олмайди. Хурсанд бўлиш мақсадида, аввалги хуморни топиш мақсадида дозани ошириб бораверади. Аммо энди порасиз яшай олмайди. Афсуски бундай одам фақатгина қамоққа тушибгина, порадан воз кечиш мумкин.

Жиноий – ҳуқуқий маънода “порахўрлик”ка қарши курашиш энг аввало, унинг бир кўриниши бўлган “пора олиш” жиноятни очиш, тергов қилиш ва унинг олдини олишдан иборат. Пора олиш кенг оммалашгани, лекин очиш ва ошкора қилиш мураккаб бўлган жиноят тури ҳисобланади. Порахўрликда жиноят субъектларининг одатий алоқа схемаси қуйидагича: пора берувчи пора олувчи, баъзан эса пора берувчи воситачи пора олувчидан иборат. Ушбу жиноятни ниқоблашнинг турли усуллари бор: “совға қилиш”, “қарз бериш”, корхонанинг штатига ишчи, ходим сифатида қабул қилиш ва маош тўлаш ёки моддий рағбатлантириш ва бошқалар. Унинг мураккаблиги шундаки, биринчидан, унинг барча иштирокчилари пора олувчи ва пора берувчи ўзининг жиноий ҳаракати изларини яширишдан манфаатдор, чунки жиноят фош этилса, поар олиш ва пора беришга ҳам жавобгарлик муқаррар. Шунинг учун мазкур тоифадаги жиноятлар аксарият ҳолларда гувоҳларсиз ва жиноят излари ниқобланган ҳолда содир этилади.

Иккинчидан, кўп ҳолларда пора қонуний ҳаракатларни тезлаштириш учун олинади ёки ташқаридан унга қонуний ҳаракат туси берилади. Гувоҳлар бўлмаганда, бу шароит ҳам пора олиш жиноятини очиш масаласини мушкуллатиради.

Пора порохўрлик жиноятининг предметини ўзида акс акс эттирган тушунчадир. Яъни ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этиши мумкин бўлган муайян ҳаракатни бошқа шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига мансабдор шахсга бериладиган моддий қимматликлар ёки бошқа мулкӣ манфаатларни ўзида акс эттирган предмет **пора** ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленумининг 1999 йил 24 сентябрдаги “Порахўрлик ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида” ги қарорининг 2 – бандига кўра, пул қимматбаҳо қоғозлар, моддий бойликлар, шунингдек, пора оладиганга қайтармаслик шарти билан, лекин мулкӣ моҳиятга молик бўлган (масалан, таъмирлаш, қурилиш, қайта тиклаш ишларини бажариш ва бошқалар) хизматлар пора предмети бўлиши мумкинлиги белгилаб қўйилган.

Пора олиш жинояти предмети нафақат моддий, балки номоддий хусусиятга эга бўлиши ҳам мумкин. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 8 - бобида номоддий неъматлар тоифасига қуйидагилар киритилган:

Интеллектуал фаолият натижалари фирма номи, товар белгиси, хизмат кўрсатиш белгиси ва ҳ.к.;

Хизмат ва тижорат сири учинчи шахсларга номаълумлиги сабабли фан техника, технология, ишлаб чиқариш, молия иқтисодиёт соҳаларида ҳамда бошқа соҳаларда тижорат қимматига эга бўлган, қонуний асосда эркин фойдаланилмайдиган ахборот;

Шахсий номулкий ҳуқуқлар ва бошқа номоддий неъматлар шахсий ҳаётнинг дахлсизлиги, хусусий ва оилавий сири, номга бўлган ҳуқуқи, тасвирга бўлган ҳуқуқи, муаллифлик ҳуқуқи, бошқа шахсий номулкий ҳуқуқлар;

Шаън, қадр қиммат ва ишчанлик обрўсини ҳимоя қилиш киритилган.

Пора олиш профилактик таъсирнинг аниқ объектидир. Шунинг учун порохўрликка профилактик таъсир қилишда барча ҳаракатлар бир томонидан пора олишнинг юзага келишига тўсқинлик қилишган олиб келиши керак, иккинчи

томондан агар бошланган бўлса, унинг тўхтатилишига, олдини олинишига олиб келиши лозим, яъни:

Порахўрликка тўсқинлик қилиш;

Порахўрликни тугатиш, олдини олиш;

Порахўр шахсига таъсир ўтказиш;

Сабаб ва шарт шароитларни бартараф этиш.

Фойдаланилган адабиётлар

I. Илмий назарий адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Жиноят ҳуқуқи курси. V том. Махсус қисм. М.Х.Рустамбаев
2. Порахўрлик жиноятлари тўғрисидаги ариза ва хабарларни қабул қилиш, жиноятларни фош этиш ва ҳужжатларни расмийлаштириш. Амалий қўлланма. И.Астанов. 2016 йил.

II. Қонун ҳужжатлари:

1. “Тижорат сирини тўғрисида” ЎРҚ-374-сон. 11.09.2014йил.